

Raoul Wallenberg

En berättelse om mod och motstånd under Förintelsen

LÄRARHANDLEDNING TILL STUDIEHÄFTET

Raoul Wallenberg är en av Sveriges mest kända personer. Hans gärning och person har fascinerat människor alltsedan hans försvinnande från Budapest 1945. Wallenberg räddade tusentals människor under en tid när många blev passiva åskådare till utrotningen av Europas judar.

Skolan har till uppdrag att gestalta och förmedla värden som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde och solidaritet mellan människor. Raoul Wallenbergs historia ger en direkt och personlig ingång till att diskutera grundläggande värderingar.

Genom att studera och diskutera Raoul Wallenbergs liv och gärning samt den tid i vilken han verkade kan ungdomar öka sitt historiemedvetande och få upp ögonen för frågor gällande alla människors lika värde. Förhoppningsvis kan studiematerialet öka ungdomars beredskap att agera idag.

Läroarhandledningen är framtagen för dig som undervisar i skolan och är tänkt att användas i samband med studiehäftet "Raoul Wallenberg – En berättelse om mod och motstånd under Förintelsen". Målgruppen för övningarna är främst elever i högstadiet och gymnasiet, men materialet fungerar även för vuxenstudier och andra grupper. Du vet bäst vad som passar just dina elever.

SÅ ANVÄNDER DU HANDEDNINGEN

Handledningen följer kapiteluppdelningen i studiehäftet. Till varje avsnitt finns klassrumsklara elevövningar. En del är enklare uppgifter och en del är mer djupgående reflektionsövningar. Metoderna varierar allt från värderingsfrågor till bildövningar. I anslutning till varje övning anges tidsåtgång och ev. kringmaterial som kan behöva förberedas.

Inledningsvis hittar du ett antal allmänna "Kom igång-övningar" tänkta att fungera som en introduktion till studiehäftet och undervisningsmomentet.

Det går utmärkt att göra en övning, arbeta med ett kapitel eller välja ut övningar från flera kapitel. Skapa gärna ditt eget upplägg utifrån tidstillgång och intresse.

Övningarna syftar till att:

- öka elevernas kunskaper om Raoul Wallenbergs liv och gärning
- öka elevernas historiemedvetande
- visa på vikten av att agera för alla människors lika värde

Alla elevuppgifter hittar du även i ett utskriftsbart samlat kopieringsunderlag (se separat pdf). I kopieringsunderlaget finns också de bilder som ingår i lektionsuppläggen i större format.

Lycka till!

KOPIERINGSUNDERLAG

Klicka på ordet "kopieringsunderlag" för att öppna pdf-filen med det samlade kopieringsunderlaget: [Kopieringsunderlag](#)

Läroarhandledningen och elevuppgifterna har framställts av pedagogerna Rachel Baran Ouaki och Mikael Enoksson.

KOPPLINGAR TILL SKOLANS STYRDOKUMENT. Både Lgr 11 och Lgy 11 framhåller det historiska och det etiska perspektivet. Dessa ska präglade skolans verksamhet.

Det etiska perspektivet ska ge en grund för och främja elevernas förmåga till personliga ställningstaganden. Det historiska perspektivet ska utveckla elevernas förståelse för samtiden och ge en beredskap inför framtiden. Båda dessa perspektiv kan direkt kopplas till arbetet med studiehäftet "Raoul Wallenberg – En berättelse om mod och motstånd under Förintelsen" och övningarna.

Elevuppgifterna är särskilt lämpade för studier i historia och samhällskunskap. Till dessa ämnen finns tydliga kopplingar till flertalet av de förmågor som kursplanen anger att undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla.

Kopplingar finns även till kursplaner i bild, svenska och psykologi. Det gör att studiehäftet och övningarna även är lämpliga för ett ämnesövergripande upplägg.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

"Kom igång-övningar"	3
Övningar till kapitel 1 Vem var Raoul Wallenberg?	5
Övningar till kapitel 2 Oroliga tider i Europa	7
Övningar till kapitel 3 Svensk flyktingpolitik	8
Övningar till kapitel 4 Andra världskriget bryter ut	10
Övningar till kapitel 5 Från förföljelse till mord.....	13
Övningar till kapitel 6-7 Situationen i Budapest förändras och Något måste göras!	15
Övningar till kapitel 8 Wallenberg reser till Budapest	16
Övningar till kapitel 9 Statskupp i Ungern.....	18
Övningar till kapitel 10 Tiotusentals tvingas gå mot gränsen	19
Övningar till kapitel 11 "Kamp på liv och död"	21
Övningar till kapitel 12 Wallenbergs sista rapport	22
Övningar till kapitel 13 Dödsskjutningarna vid Donau	23
Övningar till kapitel 14-15 Raoul försvinner och Vad hände sedan?	25

”Kom igång-övningar”

A. Gissa vem?

Inled momentet genom ett ”quizz” om Raoul Wallenberg. Den grupp som först kommer på vem quizzet handlar om vinner.

Du behöver: Möjlighet att visa bilder för klassen, antingen digitalt eller via papperskopia, eleverna behöver tillgång till skrivmaterial.

Tidsåtgång: Ca 10-15 min.

Genomförande: Dela in eleverna i grupper om ca fyra elever i varje grupp. Läs upp informationen eller visa bilden som hör till varje poängnivå och ge eleverna tid att gissa. När gruppen tror att de kommit på vem personen i quizzet är, får de inte skrika namnet högt utan skriva ned det på en lapp tillsammans med namnet på gruppen. Samla in eventuella lappar efter varje nivå. När lappen väl är inlämnad kan eleverna inte ändra sitt svar.

QUIZZET

100 poäng: I Stockholm finns det ett torg uppkallat efter personen. Torget ligger vid Nybroplan. I Göteborg finns ett monument som ligger på Haga Kyrkoplan. Det finns också minnesmärken över personen i Malmö, Lund, Linköping och Lidingö, utanför Stockholm.

80 poäng: Språkbegåvad man på ”W”.

60 poäng: Sagt av mannen ifråga: ”För mig finns inget annat val. Jag har åtagit mig denna uppgift och jag skulle aldrig kunna återvända till Stockholm utan att veta med mig att jag gjort allt som står i mänsklig makt för att rädda så många judar som möjligt.”

40 poäng: Svensk diplomat som arbetade i Budapest, Ungern, under Förintelsen.

20 poäng: Visa bilderna på Raoul Wallenberg (se nedan). Stort bildformat finns i det samlade kopieringsunderlaget.

Ange vinnaren för klassen och avsluta momentet genom att diskutera varför eleverna tror att det är värdefullt att lära sig mer om Raoul Wallenberg och den tid han verkade i.

Bildälla: Ur Nina Lagergrens privata album, reproduktion: Karl Gabor

Raoul Wallenberg vid studentexamen 1930.

Bildälla: Ur Nina Lagergrens privata album, reproduktion: Karl Gabor

Raoul Wallenberg före resan till Budapest 1943.

Foto: Thomas Veers, reproduktion: Karl Gabor

Raoul Wallenberg i Budapest 1944.

B. Värderingsövningar

Hjältar är vanliga människor, eller? Låt eleverna ta ställning till olika påståenden med koppling till ämnesområdet.

Du behöver: lappar med texten: "JA", "NEJ" och "KANSKE" att lägga ut på klassrumsgolvet. Möjlighet att visa bild på Raoul Wallenberg för klassen, antingen digitalt eller via papperskopia.

Tidsåtgång: ca 20-30 min. beroende på antalet värderingsövningar.

Genomförande:

1. Skriv svarsalternativen "JA", "NEJ" och "KANSKE" på lappar som du lägger ut på klassrumsgolvet. Läs upp påståendena och låt eleverna ta ställning genom att ställa sig på den lapp som representerar deras svar. Lyft sedan några tankar från varje svarsalternativ.

TIPS: Tänk gärna på att ...

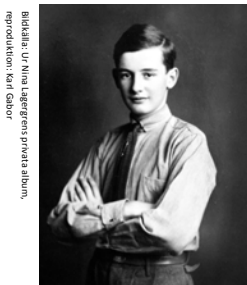
... det inte finns något rätt eller fel svar till påståendena.

... vanligtvis låter man inte eleverna argumentera mot varandra i samband med att de står på lapparna, eftersom det kan göra att några elever känner sig påhoppade. Alla har rätt till sin åsikt.

PÅSTÅENDEN

- Människligheten upprepar alltid sina misstag
- Människan blir mer och mer förnuftig med tiden
- Människor har alltid valmöjligheter
- Människan föds god
- Kunskaper om det som har hänt i historien minskar risken för att samma sak händer igen
- En person kan göra skillnad
- Hjältar är vanliga människor

2. Efter att ni lyft tankar och synpunkter, visa bilden på Raoul Wallenberg (se nedan) och berätta att ni under kommande lektioner ska göra en djupdykning in i en historisk period där en person kom att göra skillnad för väldigt många. Stort bildformat finns i det samlade kopieringsunderlaget.

Raoul Wallenberg
12 år.

Bildtitel: Ut Mina Lärorens privata album.
reproduktion: Karl Galor

Övningar till kapitel 1

Vem var Raoul Wallenberg?

A. Vem griper in?

I texten berättas om Raoul Wallenbergs intressen och talanger men också om hans farfar Gustaf Wallenbergs planer för honom. Vilka egenskaper och erfarenheter tror eleverna formade Raoul Wallenbergs person?

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 40 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna. Fråga 1-3 görs enskilt och fråga 4-5 tillsammans med en kamrat.

Elevuppgifter:

1. Gör fem nedslag i Raoul Wallenbergs livshistoria före Budapest och argumentera för att dessa var viktiga för att forma hans person.
2. Wallenberg kom genom sina val göra stor skillnad för många människor. Alla har vi i vardagen sett eller hört hur andra människor råkar illa ut. De flesta av oss lämnar inte rollen som åskådare men det finns de som aktivt griper in och säger ifrån. Vilka egenskaper tror du är viktiga för att bli/vara en sådan person? Välj ut tre av följande egenskaper och motivera varför just dessa är viktiga:

En trygg uppväxt

Ett bra självförtroende

Religiös tro

Fysisk styrka

Stark självkänsla

Egna erfarenheter av att vara offer eller utsatt

Stark moralisk övertygelse om rätt och fel

Erfarenhet av att ha gripit in tidigare eller ha sett andra gripa in

Van vid att ha ledarrollen i en grupp

Eget förslag

3. Jämför dina val med en kompis. Tyckte ni lika eller olika? Diskutera er fram till en egenskap som ni tycker är den absolut viktigaste.
4. Har du någon erfarenhet av att själv gripa in där just denna egenskap har spelat roll? Om du inte har egna erfarenheter kanske du känner till någon situation där någon annan gripit in? Berätta för varandra.

TIPS: För dig som vill arbeta mer med åskådarrollen och civilturage, se "Spelar roll", framtaget av Forum för levande historia: <http://www.levandehistoria.se/node/6>

NOT: Övningen ovan är inspirerad av ett upplägg i det pedagogiska materialet "Spelar roll".

B. Raoul Wallenberg och hans farfar

Raoul Wallenbergs farfar var en mycket viktig person i Raouls liv. Använd studiehäftet och försök analysera deras relation.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 15-20 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med uppgiften. Beroende på elevernas mognad kan det vara bra att läsa breven (sidorna 4 och 6) gemensamt och förklara ord som kan vara svåra eller ålderdomliga för eleverna. I övningen ombeds eleverna att själva slå upp svåra ord.

Elevuppgifter:

1. Studera breven från Raoul Wallenberg till farfar Gustaf Wallenberg på sidorna 4 och 6. Stryk under eventuella svåra ord och ta reda på vad de betyder.
2. Vilken känsla tycker du brevtexterna förmedlar? Hur vill du beskriva kontakten mellan Raoul Wallenberg och hans farfar?
3. På vilket sätt skiljer sig Raouls sätt att skriva från hur man skulle uttrycka sig idag? Vad är lika?
4. Vem och vad tror du har spelat störst roll för hur din personlighet har formats? Någon släkting, vän, idol eller kanske du själv? En särskild händelse? Skriv en kort text med rubriken: "Jag är den jag är för att ..."

Övningar till kapitel 2

Oroliga tider i Europa

1930-talet är en orolig tid med hög arbetslöshet, dålig ekonomi och politiska spänningar i Europa. Diskutera bakomliggande faktorer till att Hitler kommer till makten.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 15-20 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.

Elevuppgifter:

1. Välj ut de tre (enligt dig) viktigaste anledningarna till att Hitler kom till makten.
2. Är det möjligt att samma sak skulle kunna hända i Sverige idag?
3. Hänger arbetslöshet och dåliga livsvillkor ihop med lågt förtroende för de som styr även i dagens svenska samhälle? Motivera ditt svar.

Övningar till kapitel 3

Svensk flyktingpolitik

A. Svenska rasbiologiska institutet

Den svenska flyktingpolitiken genomgick många förändringar under krigsåren. Gör jämförelser mellan då och nu och arbeta med kapiteltexten.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 20 min.

Genomförande:

- Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.
- Lyft elevernas svar från genomförda uppgifter. Diskutera gärna sista punkten i helklass.

Elevuppgifter:

- Vad var syftet med det rasbiologiska institutet?
- Vad kan du komma på för anledningar till att den svenska flyktingpolitiken ändras när Danmark och Norge ockuperas?
- Kan du hitta några kopplingar mellan hur flyktingärenden behandlades på 1920- och 1930-talet med hur flyktingärenden behandlas idag? Motivera ditt svar.

B. Solidaritet med svaga och utsatta då och nu

Vart skulle eleverna fly om de var tvungna att lämna landet? Diskutera rätten till frihet och vem som har ansvar för att hjälpa människor i behov av skydd.

Du behöver: Möjlighet att visa bilder för klassen, antingen digitalt eller via papperskopia. Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 40 min.

Genomförande:

- Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.
- Lyft elevernas svar från genomförda elevuppgifter. Visa sedan bilden på kön utanför svenska ambassaden i Budapest, våren 1944 (se nedan) och gör uppgifterna i helklass. Stort bildformat finns i det samlade kopieringsunderlaget.

Kön till svenska
ambassaden i
Budapest.

- Ge eleverna i uppgift att tänka sig att det har skett ett kärnkraftshaveri i Sverige och att de måste lämna landet. Vilket land skulle de välja att resa till? Gör en topplista över valda destinationer på tavlan och låt eleverna motivera sina svar.

Diskutera sedan:

- Har landet eleverna valt någon skyldighet att ta emot dem?
- Vad är det för skyldighet: Moralisk? Lagstadgad?
- Hur tycker eleverna att det borde vara?

3. Berätta för eleverna att judar som fick utresetillstånd från Tyskland och Österrike 1938 och inresevisum till ett annat land, bland annat reste till platser som Shanghai och Kuba. Jämför de länder som eleverna har listat på tavlan. Vad har de gemensamt? Sannolikt t ex: De ligger geografiskt och kulturellt nära Sverige, det är länder där eleverna kan språket, det är länder med liknande samhällsuppbyggnad, det är länder där eleverna har rötter och släktingar etc.

4. Gå tillbaka till berättelsen om 1938. Vad kan ni gemensamt dra för slutsatser av att tyska och österrikiska judiska flyktingar reste till platser som Shanghai och Kuba? (Svar: Det visar på det desperata läget och att det inte fanns så många länder som tog emot judiska flyktingar.)

TIPS: Se filmklipp från konferensen i Evian:

http://www.ushmm.org/wlc/en/media_fi.php?ModuleId=10005520&MediaId=185

Elevuppgifter:

Sverige ansåg vid flyktingkonferensen i Evian 1938 att man inte kunde ta emot några judar alls. Endast några få fick tillstånd att komma till Sverige, men de allra flesta nekades inresetillstånd. Många av de människor som fick nej mördades senare i nazisternas dödsläger.

1. Har Sverige något ansvar för det som hände de människor som nekades inresetillstånd och senare mördades?
2. Tycker du att människor som lever i Sverige idag är ansvariga för hur Sverige betar sig i internationella sammanhang?
3. Tänk dig att du är missnöjd med den svenska politiken i en specifik fråga, t ex flyktingmottagande eller vapenexport. Vad kan du som invånare göra för att påverka i den frågan?

Övningar till kapitel 4

Andra världskriget bryter ut

A. Kriget bryter ut och livet förändras

Wallenberg engagerar sig i hemvärnet och blir en duktig instruktör. I samband med krigsutbrottet förändras livet även för människor i Sverige, lär er mer personliga berättelser.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial samt internet för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 40-60 min.

Genomförande:

- Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna, gärna som hemuppgift för att ta mindre lektionstid i anspråk.
- Lyft ett urval av de vittnesmål som eleverna valt ut i punkt 2 i elevuppgifterna till tavlan. Se om ni kan hitta något mönster för hur vardagslivet i Sverige påverkades ur olika aspekter, t ex skola, arbete, mat, trygghet, etc.
- Diskutera skillnader och likheter mellan hur Sverige påverkades då och idag av krig. Märker vi av krig runtom i världen? På vilket sätt? Naturligtvis är det svårt att jämföra andra världskriget med nu pågående krig och konflikter men områden som kan vara intressanta att diskutera är:
  - Närhetsprincipen – bryr vi oss mer om krig och katastrofer som sker geografiskt nära? Varför/varför inte?
  - Mediers roll i dagens samhälle jämfört med då - är det positivt eller negativt att många människor idag har möjlighet att nå ut via internet?
  - Behöver vi känna att vårt eget liv påverkas för att bli engagerade?

TIPS: Tänk gärna på att ...

... lämna utrymme för elever som kan ha personliga erfarenheter av krig och förföljelse och vill berätta om dessa.

Elevuppgifter:

- Vad var hemvärnet och varför behövdes det?
- Befolkningen i Sverige påverkades på olika sätt av krigsutbrottet. Läs berättelser från vanliga människor om hur de påverkades av krigsutbrottet och kriget:

http://www.svefor.se/1_0.php?from_year=1939&from_id=4077

Du hittar personliga vittnesmål under rubriken "Personliga berättelser". Välj ut två vittnesmål från 1939 och sammanfatta dem utifrån frågorna:

Vem berättar?

Var bor personen?

Hur påverkades personen av krigsutbrottet och kriget?

Vad tar du starkast intryck av i personens vittnesmål?

B. Krigsutbrottet i svensk dagspress

Krigsutbrottet var framsidesstoff i svenska dagstidningar. Studera framsidan från Västerviks-Tidningen den 1 september 1939 och diskutera sedan vikten av att använda olika typer av källor vid studier i historia.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial samt internet för eleverna. Gäller studiet av en tidningsframsida. Materialet kan även skrivas ut från internet:

<http://2006.vt.se/Bilder/PDF/krig1.jpg>

Tidsåtgång: Ca 40-60 min.

Genomförande:

1. Låt eleverna enskilt eller i par arbeta med elevuppgift nr 1 och studera tidningens framsida.
2. Samla eleverna i storgrupp och diskutera om de tycker att Västerviks-Tidningen är en bra källa till att få kunskap om krigsutbrottet. Varför/varför inte?
3. Låt eleverna komma med förslag på andra typer av källor som kan vara intressanta att leta efter om man vill veta mer och komplettera bilden. Skriv upp elevernas förslag på tavlan.
4. Gå igenom faktarutan "OM OLIKA KÄLLOR".
5. Låt eleverna arbeta med elevuppgift nr 2.
6. Samla elevernas tankar kring källorna på tavlan. Försök gemensamt att avgöra vad det är för typ av källa (skriftlig, muntlig, materiell samt primär, sekundär eller tredjepartskälla). Diskutera sedan varför det är viktigt att använda olika typer av källor vid historiska studier.

TIPS FÖR VIDARE ARBETE: Gräv gärna i er lokaltidnings arkiv. Hur påverkades just er ort av krigsutbrottet? Bibliotek är också en bra källa. De har ofta tillgång till mikrofilmer som det är enkelt att göra papperskopior av.

Elevuppgifter:

1. Studera framsidan från Västerviks-Tidningen den 1 september 1939:

<http://2006.vt.se/Bilder/PDF/krig1.jpg>

Vilka artiklar har att göra med utvecklingen i Europa och vilka artiklar har att göra med hur krigsutbrottet påverkar Västervik och Sverige?

2. Tänk dig att du är historiker med uppdrag att forska om krigsutbrottet. Du hittar följande källor (se nedan). Vad har de för starka och svaga sidor? Vad kan varje källa bidra med till dina studier?

En utskrift från polska telegrambyrån om det tyska angreppet 1 september. Utskriften är daterad 1 september 1939.

Ammunition från en tysk stridsvagn.

En artikel i Dagens Nyheter, DN, från 2003 där krigsutbrottet beskrivs.

En intervju med Danka Kowalski, barnbarn till Oleg Kowalski som försvarade den polska staden Wielun. Danka berättar om sin morfars minnen från händelsen.

Ett fotografi som visar det polska kavalleriet när det rider ut till fronten.

Ett nedtecknat vittnesmål från Peter Smuk som var tysk pilot och med vid bombningarna av staden Gdynia. Vittnesmålet tecknades ner 1954 i hans dagbok.

OM OLIKA KÄLLOR

Källor kan delas in i tre grupper: skriftliga, muntliga och materiella (saker som vittnar om händelser eller förhållanden).

Källor kan också vara primärkällor, sekundärkällor och tredjepartskällor. Exemplet nedan bygger på notisen i Västerviks-Tidningen, "Miljoninkomst som uteblir genom krisen?".

Primärkällan är informationens ursprung. *Exempel:* En grossist berättar hur krigets utbrott påverkar lingonexporten.

Sekundärkällan återberättar vad en primärkälla förmedlat. *Exempel:* "Press" skriver om vad grossisten berättat angående hur krigets utbrott påverkar lingonexporten.

Tredjepartskällan är ännu ett steg längre bort från informationens ursprung. Den berättar om vad sekundärkällan förmedlat. *Exempel:* Västerviks-Tidningen återger texten som "Press" skrivit om vad grossisten berättat angående hur krigets utbrott påverkar lingonexporten.

Övningar till kapitel 5

Från förföljelse till mord

A. Nazisternas plan sätts i rullning

Judarnas situation i Ungern blir allt svårare och 15 maj till 7 juli 1944 deporteras cirka 437 000 judar. De flesta förs till förintelselägret Auschwitz-Birkenau. Tydliggör utvecklingen som ledde fram till deportationerna och reflektera kring mänskliga rättigheter och vikten av demokrati.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 40 min.

Genomförande:

1. Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.
2. Samla elevernas svar i en gemensam genomgång. I samband med genomgången och frågorna kring de antijudiska lagarna kan du välja att lyfta frågan om alla människor i Sverige idag har samma möjligheter och förutsättningar. Det kan bli en ingång till att diskutera skillnader mellan den förföljelse judar utsattes för i Ungern på 1930- och 1940-talet och de olika former av diskriminering som kan förekomma i ett demokratiskt samhälle.

Elevuppgifter:

1. På vilket sätt förändras judarnas liv i samband med Nazitysklands ockupation av Ungern? Beskriv förändringarna i punktform.
2. Vad var "judiska råd" och vad hade de för uppgift?
3. Antijudiska lagar införs i Ungern. Du hittar en del av lagarna nedan. Läs igenom dem och besvara sedan frågorna.

Judar får inte ha sina butiker öppna

Judar får inte ha radio

Judar får inte vara medlemmar i facket

Judar får inte arbeta som lärare på gymnasiet

Judar får inte ha bil

Judar får inte vara domare

Judar får inte studera på universitet

Judar får inte äga mark

Judar måste bära en gul stjärna på sina kläder

Judar får inte ha telefon

Judar får inte äga teatrar

Judar får inte ge ut tidningar

Judar får inte gifta sig med vem de vill (äktenskap mellan judar och icke-judar förbjuds)

Källor:

http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hungary/Hungary_from_1918_to_1945

http://isurvived.org/Survivors_Folder/Stephen_Casey-hungarian.html

<http://degob.org/index.php?showarticle=2020>

http://www1.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/communities/munkacs/hungarian_rule.asp

<http://histclo.com/essay/war/ww2/hol/holc-hun.html>

Frågor till lagarna:

1. Vilken lag verkar svårast att leva med? Motivera.
2. Vad kan du som medborgare göra om det stiftas lagar i Sverige som du inte tycker är bra?
3. Vad kan du komma på för syften med de antijudiska lagarna (sett ut ett nazistiskt perspektiv)?
4. Mellan den 15 maj och den 7 juli 1944 deporteras cirka 437 000 människor från Ungern, de flesta till förintelselägret Auschwitz-Birkenau. Hur många personer blir det per dag? Räkna sedan ut hur många skolor av en storlek det skulle innebära per dag.

B. Ankomsten till Auschwitz-Birkenau

Arbeta med bildanalys utifrån bilderna i avsnittet och lyssna till ett vittnesmål från Livia Fränkel. Hon var 15 år när hon fördes till Auschwitz-Birkenau.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna. För att lyssna på Livias vittnesmål behövs tillgång till internet och möjlighet att höra ljudklipp.

Tidsåtgång: Ca 40 min.

Genomförande:

1. Låt eleverna arbeta med en av bilderna i avsnittet "Från förföljelse till mord" utifrån frågorna. Du kan själv välja en eller flera bilder för analys eller låta eleverna välja den bild som berör dem mest.
2. Lyssna till Livias berättelse om plattformen i Auschwitz-Birkenau:
<http://www.levandehistoria.se/forintelsen/vittnesmal/liviafrankel>

Elevuppgifter:

Studera bilden och besvara frågorna:

1. Vad får du för känsla när du tittar på bilden?
  - a. Ger bilden dig några associationer?
  - b. Om du skulle musiksätta bilden, vilken typ av musik/låt skulle du välja?
2. Vad ser du på bilden?
  - a. Vilka människor finns med? Ålder, kön etc.
  - b. Hur beter sig personerna på bilden?
  - c. Vad tror du de tänker på?
3. Vad har bilden för syfte?
4. Varför har fotografen tagit bilden tror du?

Övningar till kapitel 6-7

Situationen i Budapest förändras

Något måste göras!

Situationen för Budapests judar blir allt värre och detaljerade rapporter om förintelselägret Auschwitz-Birkenau når omvärlden. Raoul Wallenberg åtar sig ett specialuppdrag och reser till Budapest för att till UD rapportera om händelseutvecklingen. Identifiera Wallenbergs uppdrag och diskutera svenska hjälpinsatser och protester.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 40 min.

Genomförande:

- Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.
- Lyft elevernas svar kring vilka hjälpinsatser och svenska protester som genomfördes. Har de några förslag på ytterligare insatser man kunde ha gjort? Skriv gärna upp deras förslag på tavlan och gör jämförelser med idag: Har vi större eller mindre möjligheter att påverka idag? Vilka medel står oss till buds t ex, internationella sanktioner, samverkan genom EU och FN etc.
- Diskutera också elevernas bild av informationsläget. Vilka visste vad som pågick: Politiker? Allmänheten? Är det med automatik så att kunskap om missförhållanden i världen ökar benägenheten att vilja hjälpa?

Elevuppgifter:

- Vilka sammanträffanden ledde fram till att Raoul Wallenberg fick uppdraget?
- Vilken var Raoul Wallenbergs uppgift?
- Utifrån det du hittills lärt dig om situationen i Ungern, beskriv levnadsförhållandena som ledde fram till att människor desperat köade utanför svenska ambassaden i Budapest.

Läget för Ungerns judar försommaren 1944 var desperat. Tycker du att Sverige gjorde tillräckligt för att hjälpa judarna?

- Gör en lista över svenska hjälpinsatser och svenska protester mot behandlingen av judarna i Ungern.
- Har du några andra förslag på vad man kunde ha gjort?
- Hur skulle du beskriva informationsläget i början av sommaren 1944? Välj ett av alternativen och motivera ditt val:

Man visste mycket om vad som hände judarna i Europa

Man visste en del om vad som hände judarna i Europa

Man visste lite om vad som hände judarna i Europa

Man visste inget alls om vad som hände judarna i Europa

Övningar till kapitel 8

Wallenberg reser till Budapest

A. Läget vid Raoul Wallenbergs ankomst till Budapest

Raoul Wallenberg påbörjar direkt vid ankomsten sitt intensiva arbete. Låt eleverna arbeta med frågor som förtydligar läget i Budapest och den uppgift som ligger framför honom.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 20-30 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.

Elevuppgifter:

1. Vilka hjälpinsatser hade ambassaden redan genomfört när Raoul Wallenberg anländer?
2. Vad gjorde Raoul Wallenberg direkt efter ankomsten till Budapest? Varför?
3. Vad var anledningen till att transporterna till Auschwitz-Birkenau stoppades?

B. Skyddspasset – en chans till liv

Ett skyddspass innebar att innehavaren befriades från kravet att följa de antijudiska lagarna och ställde personen under svenskt beskydd. Här ges eleverna tillfälle att studera ett skyddspass närmare och lära sig mer om olika insatser för att rädda judar.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna. För uppgift 3 behövs tillgång till internet.

Tidsåtgång: Ca 2x40 min. Sökmomentet kan göras som hemuppgift för att ta mindre lektionstid i anspråk.

Genomförande:

1. Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna enskilt eller parvis. Du kan också visa skyddspasset (se nedan) på storbild och göra uppgift 1-2 gemensamt i helgrupp. Stort bildformat finns i det samlade kopieringsunderlaget.
2. I uppgift 3 ska eleverna studera berättelserna om svenska räddare under Förrintelsen. Ett sätt att använda de berättelser eleverna väljer är att sätta upp bilder på räddarna i klassrummet och ge varje elev ett par minuter för att berätta om "sin" räddare. Man kan också vidga "räddarbegreppet" till att gälla människor som valt att hjälpa andra utan direkt anknytning till Förrintelsen.

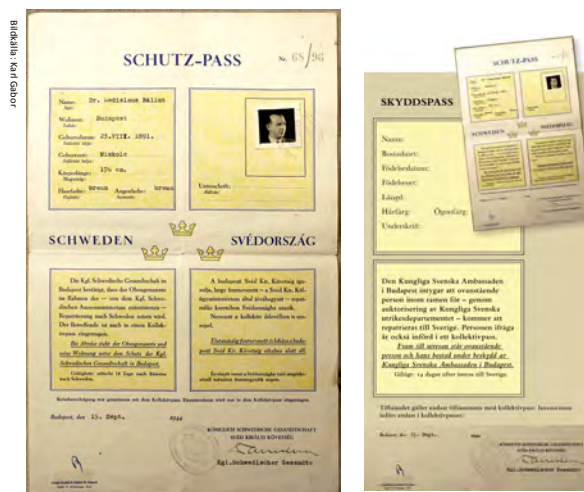

KORT OM SKYDDSPASSET, FACIT TILL ELEVUPPGIFTERNA

Passet utformades och designades av Raoul Wallenberg och hans medarbetare. I det nedre vänstra hörnet finns hans signatur, RW. De tre kronorna som är Sveriges nationalsymbol är felplacerade. Passet har utfärdats den 15 september 1944. Passet är signerat av den svenske ambassadören i Budapest, Ivan Danielsson. Den viktigaste formuleringen i passet är: "Fram till utresan står ovan nämnd person och dennes bostad under beskydd av Kungliga Svenska Ambassaden i Budapest." Denna formulering har ingen grund i internationell lag utan är ambassadpersonalens egen med syfte att rädda så många människor som möjligt. De svenska skyddspasset respekterades i stor utsträckning av de ungerska och tyska dödspatrullerna – delvis ett resultat av svenskarnas förmåga att förhandla med deras överordnade. Samtidigt ska skyddspasset professionella utformning med text, foto, stämpel inte underskattas. Många poliser och pilkorsare blev säkert imponerade och kanske lät personen gå fri.

Elevuppgifter:

1. Studera skyddspasset. Hittar du något tecken på att Raoul Wallenberg är inblandad? Leta noga. Är det något fel på skyddspasset? Tips: Tänk på ishockey ...

Skyddspass tillhörande Dr. Ladislav Bálint. Utfärdat den 15 september 1944.

2. Varför tror du att de ungerska och tyska dödspatrullerna respekterade de svenska dokumenten?
3. Raoul Wallenberg har fått utmärkelsen "Righteous Among The Nations" för sin insats som räddare under kriget. 24 356 människor har fram till december 2012 fått utmärkelsen. Tio av dessa är svenskar. Ta del av deras berättelser:

<http://www.levandehistoria.se/node/2892>

- Vad betyder "Righteous Among The Nations"? Vem delar ut denna utmärkelse?
- Välj ut en berättelse – skriv ut bild på personen och berätta för resten av klassen om den räddare/berättelse du valt.
- Varför tror du att inte fler blev räddare istället för åskådare? Ange tre skäl. Rangordna sedan skälen med siffrorna 1-3.

Övningar till kapitel 9

Statskupp i Ungern

Pilkorsarna tar över makten och villkoren förändras återigen i Budapest. Analysera vad maktövertagandet innebär för olika människor i staden.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: ca 20-30 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.

Elevuppgifter:

1. Vad innebar pilkorsarnas maktövertagande för:

Raoul Wallenbergs arbete?

Den judiska befolkningen?

Den icke-judiska befolkningen?

Den politiska utvecklingen i landet?

2. Vad kan vara anledningen till att Sverige inte erkände pilkorsregeringen?

Övningar till kapitel 10

Tiotusentals tvingas gå mot gränsen

Raoul Wallenberg och hans medarbetare bluffade och manipulerade för att rädda så många judar som möjligt. Under arbetet mötte de andra personer som visade civilkurage, t ex poliskapten Batizfalvy. Civilkurage kan handla om stora insatser men också om relativt små gärningar. Dramatisera korta scener i klassrummet och öka elevernas beredskap att handla i svåra situationer.

Du behöver: Utskrifter av scenerna till forumspelet.

Tidsåtgång: Ca 60-80 min.

Genomförande:

1. Dela in klassen i mindre grupper med ca 5-6 personer i varje grupp.
2. Dela ut de olika scenerna, varje grupp ska få en situation.
3. Gruppen får ca 15 minuter för repetition och förberedelser. Själva framförandet bör inte vara längre än fem minuter.
4. Låt grupperna spela upp sina situationer. Först spelas hela stycket upp en gång utan att någon får bryta in.
5. Spela sedan upp samma situation igen och låt publiken gripa in genom att ropa "stopp". Den person som ropar går in och byter ut en av skådespelarna och ändrar förloppet med sitt förslag. Notera att bara "offret" eller "åskådarna" i situationerna kan bytas ut.
6. Diskutera gemensamt efter varje scen:
  - Vad blev skillnaden när X grep in?
  - Vad tycker gruppen om lösningen? Var den bra? Verklighetstrogen?
7. Diskutera gärna avslutningsvis vad det är som gör att man inte griper in utan istället lätt blir åskådare.

TIPS: Föreslå och uppmuntra gärna "enkla" handlingsalternativ. Att gömma sig bakom ett träd och ringa mamma är också ett sätt att våga handla.

NOT: Övningen är inspirerad av ett upplägg i det pedagogiska materialet "Spelar roll", framtaget av Forum för levande historia: <http://www.levandehistoria.se/node/6>

Grupp 1

Plats: I skolkorridoren under rasten.

Händelse: Folk är samlade i korridoren och håller på med sina smartphones. Plötsligt säger någon: "Kolla facebook – det är fest i helgen. Alla är bjudna förutom M." Informationen sprids snabbt i korridoren. En person går tyst därifrån.

Grupp 2

Plats: Vid ett bord i skolmatsalen.

Händelse: En elev kommer gående mellan borden och en grupp andra elever viskar, skrattar och pekar på den eleven bakom personens rygg när hon/han passerar mellan borden.

Grupp 3

Plats: I skolkorridoren vid skåpen.

Händelse: En elev plockar ut böcker ur sitt skåp. Några andra går förbi och puttastill eleven så att personen tappar böckerna. De som puttastill går skrattande därifrån.

Grupp 4

Plats: Under gymnastiklektionen.

Händelse: Klassen springer uppvärmningsvarv i gymnasalen. Några elever ropar "nöff, nöff" varje gång de varvar en person i gymnasalen.

Grupp 5

Plats: På café.

Händelse: En "svensk" tjej och en "invandrarkille" sitter i en soffa, de pratar och håller varandra i handen. Några andra sätter sig i soffan och börjar trakassera killen för att han "tar deras svenska tjejer".

Grupp 6

Plats: På bussen.

Händelse: Det är sent och många människor på bussen. In kommer två personer som är högljudda och kaxiga. En resenär stirrar på bråkarna med motvilja i blicken. De svarar med att uppträda hotfullt mot personen.

Övningar till kapitel 11

”Kamp på liv och död”

Centralgettot skapas och människor tvingas leva under hemska förhållanden. Titta närmare på texten i ordern och arbeta med frågor kring gettoto.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 15 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.

Elevuppgifter:

1. Beskriv levnadsförhållandena i Centralgettoto. Läs ordern om gettoto.
2. Vad kan ha varit anledningen till att myndigheter och offentliga institutioner inte fick ha kontor i gettoto?
3. I ordern talas om de uppoffringar som väntade den icke-judiska befolkningen som måste flytta ut från området. Det lidande som väntade de judar som måste flytta in i gettoto nämns inte. Varför tror du att det är så?
4. Vilka var irriterade på de svenska hjälpsatsarna och varför?

Övningar till kapitel 12

Wallenbergs sista rapport

Raoul Wallenbergs sista rapport till UD om läget för de ungerska judarna återges i texten. Ge eleverna i uppgift att undersöka rapporten mer i detalj.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna. I den sista frågan återkopplas till övningen i kapitel 4 "Krigsutbrottet i svensk dagspress". Beroende på elevernas mognad kan det vara bra att läsa texten gemensamt och förklara svåra eller ålderdomliga ord.

Tidsåtgång: Ca 20-30 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.

Elevuppgifter:

1. Vad verkar ha varit Raoul Wallenbergs och hans medarbetares största bekymmer vid tidpunkten för rapporten?
2. Rapporten innehöll många detaljerade uppgifter. Vad kan ha varit anledningen till att Wallenberg var så detaljerad gällande siffror och händelser?
3. Vad rapporterar Raoul Wallenberg inte om? Jämför med t ex. Thomas Veres vittnesmål som finns i studiehäftet.
4. I övningen "Krigsutbrottet i svensk dagspress" lärde du dig om olika typer av källor. Vilken sorts källa är rapporten till UD?

Övningar till kapitel 13

Dödsskjutningarna vid Donau

Anarki och kaos råder i Budapest och människor mördas vid kanten av floden Donau. Se filmklipp där två personer berättar om sina minnen av hopp och medmänsklighet från tiden. Uppmuntra sedan eleverna att göra något positivt i kampen för mänskliga rättigheter för alla.

Du behöver: För att se vittnesmålen behövs tillgång till internet och möjlighet att se filmklipp.

Tidsåtgång: Ca 2x40 minuter för hela upplägget. Momentet med att hitta/göra något konkret för att göra världen bättre kan göras som hemuppgift.

Genomförande:

1. Inled med att se filmklippet med Agnes Mandl Adachi:

<http://www.youtube.com/watch?v=bXokkas1CZo>

Och Vera Goodkind:

<http://www.youtube.com/watch?v=2fGGaWOxwRk>

(Klippen är några minuter långa och på engelska.)

Agnes beskriver dödsskjutningarna vid Donau och hur hon räddade människor genom att kasta sig i vattnet.

Vera berättar om livet i en källare under ett bombat "Svenskhus" och hur människor höll humöret uppe trots svåra förhållanden. Hon berättar också om vikten av att känna att de ansågs värda att räddas.

2. Prata i klassrummet om elevernas intryck från filmerna och människans inneboende kraft att vara positiv och kämpa vidare.

3. Berätta för eleverna att det finns flera vittnesmål om att känslan av att någon känner till och bryr sig om ens utsatta situation ger otroligt mycket hopp.

Amnesty är ett exempel på en organisation som engagerar sig för samvetsfrågor runt om i världen idag. Läs tillsammans textutdraget ur Amnesty International Sveriges nyhetsbrev om Jean-Claude Roger Mbede. Han dömdes för "homosexualitet och försök till homosexualitet" i Kamerun. I utdraget berättar Jean-Claude om hur brev gav honom hopp i fängelset.

JEAN-CLAUDE ROGER MBEDE

"Ni har räddat mitt liv". Orden kommer från Jean-Claude Roger Mbede. Våren 2011 skickade han ett sms till en manlig bekant – ett sms som uppfattades som en flört. För det blev han dömd till tre års fängelse. Amnesty International inledde en kampanj för Jean-Claudes omedelbara frigivning och han är nu villkorligt frigiven. Läs hans brev till Amnestys medlemmar.

***Jag vill att ni ska veta hur mycket ni kan påverka! Ni räddar liv
- ni har räddat mitt liv!***

Jag bor i Kamerun, ett land där det är olagligt att vara homosexuell. Förra året dömdes jag för "homosexualitet och försök till homosexualitet" och hamnade i fängelset Konduengi i huvudstaden Yaounde. I detta helvete blev jag brutalt attackerad vid flera tillfällen enbart för att jag är homosexuell. Min frigivning är visserligen villkorad men utan Amnestys stöd hade jag sannolikt fortfarande suttit inspärrad.

När jag fick mina första brev i fängelset från Amnestysupportrar kände jag att jag tillhörde en stor världsomspännande familj. Era brev gav mig hopp i min mörka tillvaro. Ni berörde mig. Ni gav inte upp.

Min förhoppning är att alla hbt-personer i Kamerun, rent av hela världen, en dag ska kunna gå med högburet huvud, utan rädsla och utan att diskrimineras. Ert stöd betyder hopp för alla som utsätts för människorättskränkningar. Jag firar min frihet men jag kommer att fortsätta kämpa tills vi alla är fria!

Källa: Ur nyhetsbrev från Amnesty International Sverige, skickat till medlemmar 2012-10-23.

Hämtat från: http://www.amnesty.se/engagera-dig/ge-en-gava/jean-claude-roger-mbede/?utm_source=apsis-anp-3&utm_medium=email&utm_content=kamerun&utm_campaign=fundraising&anp_mid=4788434&anp_rid=153824555

(Brevet finns även i det samlade kopieringsunderlaget.)

4. Ge nu eleverna i uppdrag att konkret göra något positivt i kampen för mänskliga rättigheter. Det kan vara att gilla något på Facebook, skänka kläder, skriva en insändare eller bli medlem i en organisation som arbetar för mänskliga rättigheter.

5. Ge ert projekt ett namn, t ex "Uppdrag engagemang!", "Vi ser er!" eller "Vi har gjort världen bättre!". Ni kan också "spåna" gemensamt i klassen efter ett bra namn.

6. Instruera eleverna att de ska dokumentera sin handling. Det kan vara genom att ta med en kvittoutskrift eller ett foto. Gör sedan ett kollage över elevernas hjälpinsatser. Dokumentationen kan naturligtvis även ske på andra sätt, t ex digitalt.

Övningar till kapitel 14-15

Raoul försvinner

Vad hände sedan?

A. Raoul Wallenbergs försvinnande

Fundera över möjliga anledningar till att Raoul Wallenberg förs bort och låt eleverna rangordna tänkbara motiv till att Raoul antog uppdraget att resa till Budapest.

Du behöver: Studiehäftet, övningsuppgifterna och skrivmaterial för eleverna.

Tidsåtgång: Ca 20-30 min.

Genomförande: Låt eleverna arbeta med elevuppgifterna.

Elevuppgifter:

1. Vad kan det finnas för tänkbara anledningar till att Wallenberg togs "under beskydd" av sovjetisk militär?
2. Hur hanterades frågan om Raoul Wallenbergs försvinnande av svenska myndigheter? Varför?
3. Efter allt du nu har lärt dig om Raoul Wallenberg och hans handlingar – vilket av följande skäl till att han bestämde sig för att resa till Budapest tror du mest på?

Rangordna alternativen med siffrorna 1-5:

Han tog intryck av andras berättelser om hur de hjälpt utsatta människor.

Han var van vid att resa, språkkunnig och sugen på ett äventyr.

Han hade en personlig relation till Koloman Lauer, chefen för Meropa. Lauer var ungersk jude och påverkades direkt av utvecklingen i Ungern.

Hans militära kunskaper och erfarenhet från hemvärnet gjorde att han inte var rädd för kriget.

Han var affärsman och tänkte att erbjudandet om att resa kunde leda till framtida affärs- och karriärmöjligheter.

Eget alternativ.

B. Till minne av Raoul Wallenberg

Minnet av Raoul Wallenberg lever vidare och han hedras med monument över hela världen. Ge eleverna i uppdrag att göra ett eget minnesmärke över Raoul och hans handlande.

Du behöver: Varierar beroende på ditt val av upplägg.

Tidsåtgång: Ca 60 minuter-? beroende på ditt val av upplägg.

Genomförande: Vad väljer eleverna att lyfta fram ur Raoul Wallenbergs levnadsberättelse och historien? Låt dem skissa, måla, använda datorn eller skulptera. Visa sedan upp elevernas verk i en utställning i skolan eller samlar dem i en skrift.

Diskutera i anslutning till momentet:

- Ligger eleverna märke till historiska statyer, minnesmärken och monument i stadsbilden? Varför/varför inte?
- Är det viktigt att de finns i stadsbilden?
- Vad krävs för att ett monument ska beröra dem?
- På vilka sätt kan vi minnas det som skett i vår historia?
- Är det viktigt att minnas det som skett i historien? Varför/varför inte?

TIPS: Titta på bilderna av monument i skriften och hitta andra monument på nätet – vad har konstnärerna valt att lyfta fram? Vad tycker eleverna om minnesmärkena? Titta gärna särskilt på bilder av monumentet på Raoul Wallenbergs torg i Stockholm och det nyare monumentet utanför utrikesdepartementet. De är mycket olika och brukar ge upphov till starka synpunkter från eleverna. Beroende på hur mycket du vill att eleverna ska ta intryck av redan befintliga monument i uppgiften placerar du detta först eller sist i genomförandet.

C. Brev till Raoul Wallenberg

Skriv reflekterande brev till Raoul. Ett utmärkt sätt att avsluta momentet och se vad eleverna tagit med sig.

Du behöver: Eleverna behöver tillgång till skriften och skrivmaterial (eller andra sätt att presentera sina tankar på, se nedan under "TIPS").

Tidsåtgång: Ca 60 min.

Genomförande: Låt eleverna med utgångspunkt i punkterna nedan skriva ett personligt brev till Raoul Wallenberg:

- Det som gjorde starkast intryck på mig i din livsberättelse var...
- Jag blev förvånad över att få veta...
- En fråga jag vill ställa till dig är...
- Det jag kan ta med mig i mitt liv är...

TIPS: Om dina elever har svårt att uttrycka sig i skrift kan alternativa lösningar vara att t ex göra en låt eller spela in en kortfilm.